

IOANNES ETXEBERRI ZIBURUKOA

MANUAL DEVOTIONEZCOA

(Lehen zatia). Edizio kritikoa.

Patxi Altunak paratua.

Real Academia de la Lengua Vasca - Euskaltzaindia.

Ediciones Mensajero. 16,5 x 24 zm.,

Bilbo, 1981.

Berriki argitaratua da Etxeberri Ziburukoaren *Manual devotioenezcoa*-ren edizio kritikoa, Patxi Altunak paratua eta Euskararen lekukoak sailean argitaratua.

Duela bi urte sortu zuen Euskaltzaindiak Euskararen lekukoak deritzan saila, idazle zaharren edizio kritikoak argitaratzeko eta oraingo hau sail hortako hirugarren alea da. Lehena Joakin Lizarraga Elkanokoaren *Katexima*-z Joan Apezetxeak gertatua izan zen eta bigarrena Patxi Altuna berak Bernard Etxepareren poema liburuaz. Orain, hirugarrena, Etxeberriren liburuetarik baten erdia osatzen duena.

Hizkuntzaren aldetik, idazle zaharren artean, baliteke Etxeberri Ziburukoa onenetako bat izatea. Gainera, orduan ere baziren euskararen alde erdaraz idazten zutenek eta honegatik gorai patu zuen Klaberia apezak, gure Garibai eta Etxabez bur-latuz, «Ezen zirenaz geroztik eskaldunak hek biak, eskaraz behar zituzten egin bere historiak».

Etxeberriren lan guzietarik ez zaizkigu hiru liburu baizik gelditzen: *Manual devotioenezkoa* (1627), *Noelak* (1631) eta *Elizara erabiltzeko liburua* (1636).

Altuna euskaltzainak hitzaurrean dion bezala, oso gauza gutxi dakigu haren bizitzaz, antzineko euskal idazlerik gehienenez bezalaxe. Pabeko jesuiten ikastetxean estudiatu zuen. Oihenartek bezala. Baina, Unibertsitatean ere ikasia zen, Dotore izatera irixteraino.

Axular eta Gillentena izan ziren apezpikuarentzat *Manual debotioezkoa*-ren esaminatzaile, eta Gillentenak sarreran jartzen dizkion hitzetatik dakigu egileak anai medikua zuela. Hirigoytiren hitzetatik orde, harrigarria baderitzagu ere, teologiaz arduratu eta euskarazko bertsogintzaz aritzea ez ezik, itsasontzigitzaz ere arduratzen zela ohartuko gara:

*Zor handian daude zuri gure itsastariak
egin dizkiezularik esku antzez ontziak.*

Patxi Altunak bigarren argitalpena erabili du traskrizioetarako, 1669an argitaratua. Hitzaurre luze baten ematen ditu egilearen eta obraren xehetasunak lehenik eta mintzairazko bereizkuntzak gero. Ondorean, orriz orri, testu jatorra bere grafia zaharrez ezker aldean eta oraingo grafiaz eskubian; orrialdeen azpikaldean lerroz lerro zenbakituz jartzen ditu oharrak.

Joanes Etxeberriz ematen dituen berririk gehienak Oihenartegandik hartuak dira, bereziki oraintsura arte ezagutzen ez gunden *L'Art Poétique Basque* (1665ean idatzia eta P. Lafittek 1967an argitaratua) deritzan liburuxkatik. Izan ere, liburu hau bertsoz idatzia dago, egileak irakurtzaileari egiten dizkion abisuzko hitzetan jartzen duenez:

*Giristinoa, eman diat eskarazko bersutan
katholiko manuala neure asti ordutan,
ikhusirik, nola bainaiz iaiatzez eskalduna,
gure nazioa dela koplak maite duena.
Hartarokotz iakiara diat bersuz ezarri
lasterrago ikhas eta maizago aipagarri.*

«Gure nazioa» ere lasai erabiltzen du Etxeberrik, orain zenbait ministro eta J. Marias-entzat hala ez bada ere. Baina latinezko «natio»tik hartua bada eta lurralde batean sortutakoentzat erabili, zer arraio du ikustekorik filosofotxo batek. Hitzari erabilkerak ematen dio zentzua eta sorleku bakoitzari zor zaio bere errespetua. Ia lau menderen buruan berriz ere errepikatu beharrean gaude, ez dakienak jakin dezan:

*Erregeak behar ditu defendatu jendeak,
hizkuntza batekoak hain ungi nola berzeak.*

Edizio kritiko honen 55. orrialdean irakur dezakegunez.

Baina, jakiterik komeni ez zaienen leloa utz dezagun, zeren gaitz txarra bai da bista ona duenaren ikusi ezina; eta jarrai dezaigun Euskararen lekukoak saileko hirugarren aleari.

Oihenartek Etxeberriren poesiagintzari buruz esanak xehe-tasunez eta aburu onez aztertzen ditu Altunak liburua 9. orrialdetik. Hark eman zion balioa baino handiagoa ematen dio edizio hau paratu duenak eta arrazoiz esango digu: «Handia neurritz, handia balioz eta edukiz».

Manualaren lehen zatia bakarrik dator. Nahiko genuke guzia osatu arte jarraituko balu. Hala espero dugu. Ez baita Etxeberriren lana lehen kolpean uste bezain lehorra. «*Kathechima*, du gaia; lehenaren bigarrenak, gizonaren azken finak (herioa, iuiamendua eta abar) kantatzen ditu. Horrenbestez irudi dakiok inori Etxeberriren liburua ezin aspergarriagoa datekeela, baina hala pentsaturik huts itzala egingo luke. Ez da inola ere tratadu antzu, lehorra; ez da ere egien eta sinesgaien azalpen elkor, aspergarria. Poesia dario zenbait aldetarik, batez ere lehen zatiaren bigarren parteari».

Laffiteren eritziz, «Eskualdunen bihotzetan ez luke sekulan hil behar».

Zer esanik ere ez horien hizkuntza eta literaturan erabiltzeko era ezagutu beharrezkoak direla eta edizio kritiko hauek on handia egingo diote gure hizkuntzari.

Etxeberri Ziburukoak Iainkoa bera hika tratatzen du. Beraz, ohitura hori ere noizbait galdu zen.

Behar bada, liburuko entretenigarriena, besteak beste, Aingeru eta Deabruaren arteko galde-ihardespenak dira, irudimenez beterik agertzen direlako. Inpernuko bazterrak eta bertako zigortze edo penak eta purgatorioko errenkurak adieraztean ezta laburrago gelditzen. Erlijiozko literaturaren historiarako baliagarria izango da, baina gaur egun hizkuntzaren alderdiak gehiago ikutzen gaitu. Izan ere, filologia arrazoiak ekarri du aburuzko oharrez argitaratze hau.

Hala ere, berriz diot, garai haietako pentsaerak ezagutzeko oso interesgarria zaigu.

Oharrak, hiztegi eta gramatikazkoak, testu guzia haina badira. Bertan, pazientzia eta zehaztasuna, jakitateaz gainera, ongi erakusten dizkigu P. Altunak. Bijoazkio gure zorionak.

JUAN SAN MARTIN